

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Academic Journal of Language and Literature

CİLT/VOLUME: 4, SAYI/ISSUE: 2, AĞUSTOS/AUGUST 2020

Fatma KOÇ

Dr.

fatma_koc_1991@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2736-5459>

Hacı Bektâş-1 Velî'nin Eserlerinde Geçen Akrabalık Adları

Kinship Names In The Works Of Hacı Bektâş-1 Velî

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18.05.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 29.06.2020

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2020

Atıf/Citation

Koç, Fatma (2020). Hacı Bektâş-1 Velî'nin Eserlerinde Geçen Akrabalık Adları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (2), s. 265-280. DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.739374>

Koç, Fatma (2020). Kinship Names In The Works Of Hacı Bektâş-1 Velî. *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (2), p. 265-280. DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.739374>

<https://doi.org/10.34083/akaded.739374>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Bir dilde akrabalık adları o dildeki söz varlığı için önemli bir yer tutar. Bu durum Türk dili için de geçerli olmakla birlikte insan ilişkilerinin dile bir yansıması olarak da görülmelidir. Akrabalık insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin belli bir yakınlığa göre konumunu bildirmektedir. Dolayısıyla bir dildeki akrabalık ile ilgili söz varlığının çok olması o dil için bir zenginlik olarak addedilmelidir. Toplumda sosyal paylaşımı, dayanışmayı ve yardımlaşmayı ayakta tutan unsur akrabalık bağlarıdır. Türk kültüründe akrabalık ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum aynı zamanda sosyokültürel yapının ayakta kalmasını da sağlamıştır. Dil ve kültür birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu için sosyokültürel yapı doğal olarak söz varlığına da yansımıştır. Türkçe akrabalık bildiren kelimeler açısından zengin bir dildir. Çünkü Türk toplumu akrabalık ilişkilerine ve geleneklerine oldukça değer vermiştir. İnsanların sosyal ilişkilere ve kültürlerine son derece bağlı olması doğal olarak söz varlığını etkilemiştir. Çalışmada Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât, Velâyet-nâme, Fatihâ Tefsiri ve Besmele Tefsiri olmak üzere toplam dört eserinde yer alan akrabalık adlarının ortaya çıkarılmış ve bu noktada tarama yöntemi kullanılmıştır. Tespit yöntemiyle akrabalık değerine sahip olan sözcükler belirlenmiştir. Sözcükler gruplandırma yöntemi kullanılarak iki başlık altında toplanmış ve kategorize edilmiştir. Sonraki aşamada sözcükler, metindeki anlamına göre değerlendirilmiş olup metinde geçtiği yer ile birlikte cümle içinde verilmiştir. Cümlelerin ait olduğu metinlerin kısaltması ise cümlenin yanında belirtilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin kullanım sıklıkları belirlenerek çıkarımlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Akrabalık Adları, Hacı Bektâş-ı Velî, Söz Varlığı.

Abstract

Kinship names in a language have an essential place in the vocabulary in that language. While this is also true for the Turkish language it should also be seen as a reflection of human relations to the language. Kinship reports the position of the relations of people with each other according to a certain proximity. Therefore the fact that there is a high word about kinship in a language should be considered as a wealth for that language. Kinship ties are the element that keeps social sharing solidarity and solidarity in society alive. Kinship relations have an important place in Turkish culture. This also enabled the sociocultural structure to survive. Since language and culture are in close relationship with each other the sociocultural structure is naturally reflected in the vocabulary. Turkish is a language rich in terms of reporting relatives. Because Turkish society has valued kinship relations and traditions. The fact that people are highly dependent on social relationships and cultures has naturally affected their vocabulary. In the study screening the kinship names in the four works of Hacı Bektâş-ı Velî's articles such as Makâlât, Velâyet-nâme, Fatihâ Tefsiri and Besmele Tefsiri were revealed and screening method was used at this point. Words with kinship value were determined by the method of detection. Words were gathered and categorized under two headings using the grouping method. In the next stage the words were evaluated according to their meaning in the text and given in the sentence with the place in the text. The abbreviation of the texts to which the sentences belong is stated next to the sentence. It is aimed to reach inferences by determining the frequency of use of the detected words.

Keywords: Kinship Names, Hacı Bektâş-ı Velî, Vocabulary.

Giriş

Türk kültüründe akrabalık ilişkilerine geçmişten bu yana çok önem verilmiştir. Türk toplum yapısının sağlam olmasının önemli sebeplerinden birisi de akrabalık sistematığının tam oturmuş olması ve buna bağlı olarak da akrabalık adlandırmalarının fazla olmasıdır (Yavuz, 2013: 346). Türk devlet yapısının güçlü olmasının temelinde de Türklere aile ve akrabalık ilişkilerinin son derece güçlü olması yatmaktadır (Özden, 2017: 262). Sosyal hayat sürekli gelişim ve değişim içerisindedir. İnsanlar arasındaki ilişkinin oluşma nedenlerinden birisi de akrabalık ilişkisidir. Akrabalık adlarının gerek fonetik değişimlerle gerekse aynı şekilde geçmişten günümüze kadar gelmesi de bunun bir göstergesidir. Türk dili akrabalık adlarını içerisinde çokça barındıran bir dildir. Bu nedenle araştırma alanı için oldukça uygundur. Bu konu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bilinen ilk yazılı belgelerimizden olan Kök Türkçe yazılı kaynaklardan başlamak üzere, akrabalık adları hususunda çeşitli eserlerde pek çok kelime tespit edebiliyoruz (Gömeç, 2002: 134). Türk kültürünü yansıtan önemli eserlerden *Dîvânü Lügâti't-Türk'te Kâşgarlı Mahmut*, Türk aile yapısını yansıtan akrabalık adlarından bahsetmiştir. Organ adları, sayı adları ve akrabalık adları bir dilin söz varlığının temelini oluşturur. Dolayısıyla bir dilin söz varlığını daha iyi anlayabilmek için akrabalık adları başvurulması gereken bir alandır.

Akrabalık ile ilgili sözcükler dilin temel söz varlığı içerisinde yer alır. Ayrıca bazı akrabalık adları dilimize o kadar yerleşmiştir ki insanlar arasında hitap sözcükleriyle de özdeşleşmiştir. Türk kültüründe büyüklere adlarıyla hitap etmemek ve adları hanım, bey gibi bir unvanla veya amca, teyze gibi bir akrabalık adıyla kullanmak, gelenektir (Karahan, 2009: 17-24). “kardeş” sözcüğü aynı anneden doğan iki çocuk anlamında olmasına karşın iki yakın arkadaş arasında bir hitap sözü olma özelliği kazanabilmektedir.

Akrabalık kan yoluyla ve evlilik yoluyla olmak üzere iki açıdan değerlendirilmektedir. İncelenen metinlerde yer alan kan yoluyla oluşan akrabalık adları *Öamm/Öamu, ana, ata, ayal, baba, dede, evlâd, ferzend, karındaş, oğlan, vâlîde* ve evlilik yoluyla oluşan akrabalık adları *Öavrat, gelin / gelün, hâtûn, kaynana, yâr* sözcükleridir. Hacı Bektâş-ı Velî eserlerinde, toplumun yapısını oluşturan aileye ve sosyal ilişkilere yer vermiştir. Hayatı boyunca örnek bir kişi olmaya çalışmış, birçok talebe yetiştirmiştir. Köklü bir kültür birikiminin oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Hacı Bektâş-ı Velî sosyal yapının önemli bir parçası olan Ahilik Teşkilatı'na bağlıydı. Ahi Evran'ın Anadolu'da kurduğu bu sosyal yapılanma, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinde etkili olmuştur. Türklere Anadolu'ya gelmesinde ve burada yer yurt sahibi olmasında bu kuruluşun çok önemli rolü olmuştur (Öztürk, 2002: 3).

Makalede Hacı Bektâş-ı Velî'nin toplam dört eseri içerisindeki akrabalık adları tespit edildikten sonra kan akrabalığına ve evliliğe dayalı olmak üzere iki başlık altında verilmiştir. İncelenen metinler içerisinde belirlenen akrabalık adları hakkında açıklamalarda bulunularak bu adların metinde geçtiği cümleler verilmiştir. Çalışmanın amacı, Hacı Bektâş-ı Velî'nin eserlerinde geçen akrabalık adlarını ortaya çıkararak günümüzde kullanımdan düşüp düşmediklerini belirlemektir. Tespit edilen sözcüklerin sayısal verileri ortaya konularak bir çıkarıma ulaşmak hedeflenmiştir. Ayrıca akrabalık adları içerisinde günümüzde varlığını koruyanları belirlemek ve söz varlığı çalışmalarına katkıda bulunmak çalışmanın diğer amaçlarından biridir. Çalışmada tarama, tespit ve gruplandırma yöntemleri kullanılmıştır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât, Velâyet-nâme, Fatihâ Tefsiri ve Besmele Tefsiri olmak üzere toplam dört eseri taranmıştır. Bu eserler içerisinde akrabalık bildiren sözcükler belirtilmiş olup gruplandırma yöntemiyle kategorize edilmiştir. Sözcükler hakkında bilgi verildikten sonra metinden örnek cümleler verilmiştir. Makâlât M., Velâyet-nâme V., Fatihâ Tefsiri FT., Besmele Tefsiri ise BT. kısaltmaları ile ifade edilmiştir.

1. Kan Akrabalığına Dayalı Akrabalık Bildiren Adlar

1.1. Öamm / Öamû : ‘Amca’ Babanın erkek kardeşi. ammi/emmi: ‘amca’ (Tietze, 2002 : 92).V. 4a, V. 122b, V. 4a, V. 123a, V. 11a. Köken olarak Arapça bir sözcüktür.

Sözcük, incelenen dört eser içerisinde sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiştir. Bu sözcük metin içerisinde babanın erkek kardeşini belirtmek amacıyla kullanılmış olup toplam 5 kez tanıklanmıştır. Bu ifadeye benzer kullanımlar bazı fonetik farklılıklar olsa da Anadolu’nun farklı ağzlarında hâlâ yaşamaktadır. ammi: (amca). SİA, ammi: (amca). MİA (Yavuz, 2013: 76).

“**ÖAmmuñuz** âl-i Resûl irişdi.” (V. 4a)

“Ya **Öamm** bizüm hâtırımuz için lutf idün buyurun.” (V. 4a)

“Sen tıfl olmağın sancağı pâdişâh **Öammuna** virdi.” (V. 122b)

“**ÖOsman** Big’ün **Öammusı** Gündüz Alp’e bir hüküm gönderdi.” (V. 123a)

“**ÖAmûlarından** Seyyid Hâsan kim Mûsâyü’s-Sânî oğludur.” (V. 11a)

1.2. ana: ‘Çocuk sahibi olan kadın’ ana: ‘anne’ (Tietze, 2002: 94). ana: ‘anne, ana’ (Gülensoy, 2007: 69). BT.13a, M. 21b, M. 21b, M. 22a, M. 22a, M. 23b, M. 4b, V. 2b, V. 38b, M. 4b, M. 16a, M. 23a, V. 142a, V. 2b, V. 2b, M. 4b, M. 18a, M. 22a, V. 15a, V. 2b, V. 41b, V. 5b, V. 93a, V. 59b. “ana” sözcüğü çocuk dünyaya getiren yani çocuğu ile arasında kan bağı bulunan kadındır. İncelenen eserlerde toplam 24 kez tanıklanmıştır. “ana” sözcüğü ayrıca “baş, temel” anlamında da kullanılmıştır. Köken bakımından Türkçe bir sözcüktür. Türk kültürüne göre anne her şekilde üstün

tutulmakta, seven, yetiştiren, besleyen bir varlık olarak tanınmakta ve çocuğun doğumu ile birlikte başlayan ilişkinin büyük bir manevî değere sahip olduğu bilinmektedir (Acar, 2013: 12). Anne toplumu oluşturan ailenin en temel unsurudur. Bu nedenle sosyal yapının temeli aileye dolayısıyla anneye bağlıdır. Anne bu noktada önemli bir rol üstlenmektedir.

“Ata **ana** oğuldan kızdan nicesi yüz döndürürler.” (BT. 13a)

“**Anası** zülâle-i Resûl Fâtıma-i Zehrâ'dur.” (V. 2b)

“Yâ **ana** bir derviş geldi.” (V. 38b)

1.3. ata: ‘Baba, soyu devam ettiren kişi’ ata: ‘ata; baba, büyük baba’(Gülensoy, 2007: 86). BT. 13a, M. 23b, M. 4b, V. 114b, V. 2b, M. 4b, M. 23a, V. 11a, V. 113a, V. 108b, V. 113b, V. 35a, V. 19b, M. 18a, V. 116a, V. 116a, V. 116a, V. 116a, V. 122b, V. 58b, V. 58b, V. 66b, V. 59b, V. 57a, V. 59b, V. 5b, 29a, V. 4b, V. 59b, V. 114b. ata: Baba (Şirin, 2016: 348). “ata” sözcüğü, Türkçenin tarihî metinlerinde de “baba” anlamında kullanılmıştır.

ülg(â)n (**a**)t(**a**)ka: (i)ş(i)g küç(ü)g b(e)rt[i :] (Şirin, 2016: 348).

“ata” sözcüğü incelenen eserlerde “baba, çocuk sahibi olan erkek” anlamında kullanılmış olup toplam 30 kez kullanılmıştır. “Pes kâtilün **atası** dahı Kayseriyye bigine geldi.” (V. 116a)

“Erenlere ma’lûm olup omuzum **atası** Habîbüm gele didi.” (V. 58b)

“Ne mikdâr nesneyi taleb iderse eylesün didi kız **atasına**.” (V. 59b)

1.4. ayal: ‘Çocuk’ M. 23b. ayal: ‘zevce’ (Tietze, 2002: 158). “ayal” sözcüğü sadece Makâlât’ta geçmiş olup 1 kez tanıklanmıştır. Metinde “çocuk” anlamında kullanılmıştır. Köken bakımından Arapça bir sözcüktür.

“Zirâ kim, ata, ana, **ayalcukların** dünyâ belâsından beklerler.” (M. 23b)

1.5. baba : ‘Çocuk sahibi olan erkek’ V. 19b, V. 20b, V. 20b, V. 20a, V. 22a, V. 2b, V. 22a. baba: ‘çocuğu olmuş erkek’ (Gülensoy, 2007: 99). İncelenen dört eser içerisinde sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiştir. Sözcük, metin içerisinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin “Baba Resûl” adlı halifesinin unvânını belirtmek amacıyla da yer almıştır. Sözcük, toplumda yüceltme manâsında da kullanılan bir sözcüktür. Ancak bu sözcük akrabalık bağı açısından değerlendirildiği için metin içerisinde sadece ‘çocuk sahibi olan erkek’ anlamında kullanılan kısımlar bu maddede ele alınmıştır. Metinde 7 kez tanıklanmış olup çocuğun atası olduğunu bildirmek amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde sözcüğün kullanımı devam etmektedir.

“H’âce Ahmed Yesevî **baban** senün

Gönderüpdür meni sana inanun.” (V. 19b)

“Tur yukaru **babana** iletem seni.” (V. 20b)

“Gözün açup **babañ** yüzün göresin.” (V. 20b)

“Öpdi Haydâr dahı **babası** elin

Kodı ayağına başıla alın.” (V. 20a)

“Gözin açup dört yana bakar görür

Tekyede **babası** öninde turur.” (V. 22a)

“**Babası** esedu’llâhu’l-Gâlib Emîrû’l-Mü’minîn ÖAlî İbn-i Ebî Tâlib keremu’llâhu veche.” (V. 2b)

“**Babasıyla** kuçışup görışdiler

Birbiriyle hâl hâtır sorışdılar.” (V. 22a)

1.6. dede : ‘Anne veya babanın babası’. V 15a, V 2b. dede: ‘büyük baba’ (Gülensoy, 2007: 270). dede: ‘büyük baba’ (Tietze, 2002: 506). Köken itibariyle Türkçe bir sözcüktür. İncelenen dört metinde toplam 2 yerde geçmiştir. “dede” sözcüğü incelenen metinlerde hem “annenin veya babanın babası” yani bir soy bağı anlamında hem de “ata, büyük” olarak kullanılmıştır. Ancak sözcük, akrabalık açısından değerlendirildiği için “annenin veya babanın babası” anlamını taşıyan kısımları ele alınmıştır. Sözcüğün günümüzdeki kullanımı devam etmektedir.

“Babası esedu’llâhu’l-Gâlib Emîrû’l-Mü’minîn ÖAlî İbn-i Ebî Tâlib keremu’llâhu veche **dedesi** Muḥammed Muṣṭafâ’dur.” (V. 2b)

“**Dedesi** Seyyidü’l-kevneyn Hâtemü’l-Mürselîn ve Şefi’ü’l-müznibîn Habîb-i Rabbu’l-Öâlemîn Ahmed-i Mahmûd Ebu’l-Kâsım Muhammed Mustafâ’dur.” (V. 15a)

1.7. evlâd: ‘Anne babanın kız veya erkek çocuğu’. V. 133b, V. 134a, V. 40b, V. 4b, V. 54a, V. 59a, V. 5a, V. 6a, V. 6b, V. 6b, V. 128a, V. 134a, V. 37a, V. 3a, V. 40b, V. 53b, V. 58a, V. 6a, M. 1b, V. 2a, V. 130a, V. 131b, V. 77a, V. 122a, V. 127b, V. 133b, V. 134a, V. 53a, V. 53b, V. 54a, V. 58b, V. 3a, V. 88b, V. 2b, V. 35a, V. 6a, V. 17a, V. 2b. evlâd/evlât: ‘çocuklar, torunlar, sülâlesinden gelenler; çocuk’ (Tietze, 2002: 688). evlâd: 1. Çoluk çocuk. 2. Soy, zürriyet, nesil, sülâle. 3. Oğul, kız (Parlatır, 2014: 425). Köken bakımından Arapça bir sözcüktür. Sözcük, incelenen dört metin içerisinde toplam 38 kez geçmiş olup ‘çocuk’ anlamında kullanılmıştır. Günümüzdeki kullanımı hâlâ devam etmektedir.

“Erenler eyitdiler **evlâdımız** olmaz.” (V. 133b)

“Müddet-i haml zuhûrında andan bir taş geldi ve ol turan Övratdan bir **evlâd** vücûda geldi.” (V. 134a)

“Ammâ Kadıncık’un ol zamâna degün hiç **evlâdı** gelmemişdi.” (V. 40b)

“İmâmet döşeginde otursuz bir duÖâ kılun kim Hakk TaÖâlâ Hazreti bize bir **evlâd** müyessir ide.” (V. 4b)

“Ammâ kim anun karnın yarun iki **evlâdımız** vardır.” (V. 54a)

“Sultânum Kadıncık bir **evlâd** vücûda getürmiş didi.” (V. 59a)

“Ve dahi ol hazret-i Resûl’ün âline ve **evlâdına** ve ashablarına olsun kim yigrek kavmlerdür.” (M. 1b)

“İdrak idüp bildüğüm budur ki senden bir **evlâd** vücûda gele.” (V. 40b)

1.8. ferzend: ‘evlât, çocuk’ Köken itibariyle Farsça bir sözcüktür. V. 4b. ferzend: Oğul, çocuk, veled (Parlatır, 2014: 456). Sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiş olup 1 kez geçmiştir. İncelenen metinde “evlât” anlamında kullanılmıştır. Farsça فرزند farzand sözcüğünden geçmiş olan bu sözcük, ilk kez Çağatayca metinlerde “oğul” anlamında tespit edilmiştir (Söng Lı, 1999:194). Günümüzde pek kullanımı olmayan bir akrabalık adıdır.

“Hiçbir **ferzend** yüzün görmedüm.” (V. 4b)

1.9. karındaş: ‘kardeş’ Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. İncelenen metinler içerisinde sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiş olup toplam 13 kez geçmiştir. “karındaş” sözcüğü, Türkçenin eski dönemlerinden bu yana kullanılmaktadır. Annemarie von Gabain “Eski Türkçenin Grameri” adlı eserinde sözcüğe yer vermiştir (Gabain, 2003: 278). V. 64b, V. 110b, V. 121b, V. 122b, V. 64a, V. 64b, V. 64b, V. 64b, V. 45a, V. 48b, V. 2b, V. 45a, V. 45b. karındaş: kardeş (Gülensoy, 2007: 469). karındaş, [kardaş, qarıntaş, qartaş] Kardeş (Dilçin, 1983: 128). “karındaş” sözcüğü, incelenen metinler içerisinde kullanılan bu anlamının dışında ‘kardeş samimiyetinde olan kişilerin birbirlerine hitap ettikleri sözcük’ anlamında da kullanılmıştır. Bu nokta ise sözcüğün hitap fonksiyonunu üstlendiğini gösterir. Günümüzdeki kullanımı “kardeş” biçimiyle devam etmektedir.

“Pes ol kimse **karındaşınun** bu nevÖa haberin işidicek ağlayup eyitdi.” (V. 64b)

“İdris’ün **karındaşı** Sarı’ya eyitdi.” (V. 110b)

“Ertoğdı Alp dahı kasd itdigüm Sultân ÖAlâa’d-dîn’e varup **karındaşı** yirin taleb ide.” (V. 121b)

“Sultân ÖAlâa'd-dîn'ün **vâlidesi** câme-i h'âbında yaturken bir gece Seyyid Hazret'in Öâlem-i rü'yâda görüp üzerine bir Öâli binâ yapdurmmış idi.” (V. 73a)

“Her gâh kim erenleri görmege Öazm itse zikr olınan gibi **vâlidesine** yağlu zaÖferânlu bâdâmlu çörekler bişürüp getirürdi.” (V. 93b)

“**Vâlidesine** kendü hâlin iÖlâm eyledi.” (V. 137b)

2. Evliliğe Dayalı Akrabalık Bildiren Adlar

2.1. Öavrat : ‘Kadın eş.’ Sözcük köken olarak Arapçaya aittir. “avrat” sözcüğü Dîvânü Lügâtî't-Türk'te *uragut* şeklinde kullanılmıştır. Bu sözcük Eski Türkçede “kadın” anlamında kullanılmıştır. Clauson *uragut* sözcüğü için *tîşi* sözcüğünden daha belirgin derecede “kadın”ı karşıladığını belirtir ve morfolojik olarak –gut eki ile türetilmiş olduğunu ifade eder (Clauson, 1972: 218). *uragut* sözcüğü zaman içinde “avrat” şekline dönüşmüştür. Sözcük ilk kez Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmış KurÖan tercümesinde avret “edip yeri, avret” anlamıyla görülmektedir (Güner, 2013: 2664). Sadece Velâyet-nâme'de tespit edilmiş olup toplam 2 kez geçmiştir. V. 141a, V. 99b. avrât: 1. Kadınlar, avretler. 2. Eş, zevce (Parlatır, 2014:123). İncelenen metinlerde “Öavrat” sözcüğü bu anlamının dışında “kadın” anlamında da kullanılmıştır. Ancak sözcük evliliğe dayalı akrabalık adları açısından değerlendirildiği için “kadın eş” anlamını taşıyan kısımlarının incelenmesi uygun görülmüştür. Bu sözcük, günümüz Türk dillerinden özellikle Oğuz grubundaki dillerde kullanılmaktadır (Söng L1, 1999: 237). Günümüzde sözcüğün kullanımı hâlâ devam etmektedir.

“Pir-âb Sultân anı alup **Öavratına** getürdi.” (V. 141a)

“**ÖAvratuma** talâk vâki olsun.” (V. 99b)

2.2. gelin / gelün: ‘Evlenerek eşinin ailesine katılan kız.’ Köken itibariyle Türkçe bir sözcüktür. Sadece Velâyet-nâme'de tespit edilmiş olup toplam 8 kez geçmiştir. *kel-* fiilinden türeyen *kelin* sözcüğünün “aileye gelen kişi” anlamındaki akrabalık ilişkisi için uygun olduğunu özellikle “küçük erkek kardeşin veya erkek çocuğunun karısı” için kullanıldığını belirtir (Clauson, 1972: 719). Metinde ise “gelin” sözcüğü “aileye yeni katılan evlenmiş hanım” anlamında kullanılmıştır. İncelenen metinlerde sözcük, aileye kabul edilen ve artık aileden sayılan bir kişiye verilen ad olarak belirtilmiştir. V. 38b, V. 38b, V. 41b, V. 41b, V. 5b, V. 59b, V. 57a, V. 49b. gelin: Gelin (Gülensoy, 2007: 362). gelin: 1. ‘evlenmek için hazırlanmış kız veya yeni evlenmiş kadın’; 2. ‘bir kimsenin oğlunun karısı’ (Eren, 1999:152).“gelin” sözcüğü evliliğe dayanan bir akrabalığı ifade etmektedir. Kel- “gelmek eyleminden ((aileye) gelen kişi” anlamında türemiş bir akrabalık terimi olan bu sözcük, “birinin küçük erkek kardeşinin veya oğlunun karısı” anlamında kocanın ağabeyi veya babası tarafından kullanılır (Song L1, 1999: 313). Günümüzde sözcüğün kullanımı hâlâ

devam etmektedir. Sözcük, Türkiye Türkçesinde gelin biçiminde Eski Türkçedeki anlamıyla varlığını sürdürmektedir (Yıldırım, 2020: 1774).

“Hey **gelin** ol dervîş nefesi geçkin erenlerden bir *Öazîz* imiş.” (V. 38b)

“Ol **gelin** eyitdi.” (V. 38b)

“**Gelin** ton yumağa gitdi.” (V. 41b)

“**Gelin** işbu yağı ne yirden alup küpçige koydunuz.” (V. 41b)

“Meger kim kız **gelin** bir yire cem^Ö olup ol buñarda ton yurlardı.” (V. 5b)

“Hünkâr Ululuğı Omuzum anasını almağa men dahı bile varayum diyüp halîfeler ve dervîşlerle Habîbe **gelini** bile getürdi.” (V. 59b)

“Andan Kadıncık ol karyenün kızın ve **gelinin** cümle bir yire saç urdılar.” (V. 57a)

“Yâ hacrerler bi-izni’llâh nutka **gelün** olan kazıyyeyi Hakk için haber virün didi.” (V. 49b)

2.3. hâtûn : ‘Kadın eş.’ hatun: ‘1. Kadın; 2. bayan, hanım; 3. Eş, zevce; 4. Yüksek makamdaki kadınlara ve hanım eşlerine verilen unvan.’ (Gülensoy, 2007: 405). Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. V. 112b, V. 140b, V. 140a, V. 140a-b, V. 112b, V. 112b, V. 112b. “hâtûn” sözcüğü sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiş olup toplam 7 kez geçmiştir. Sözcük, “eş” anlamı haricinde “kadın, hanım” anlamlarında da kullanılmıştır.

‘hâtûn’ sözcüğü Eski Türkçede ‘katun’ şeklinde geçmektedir. Kelime Orhun Yazıtları’nda “kağan eşi, imparatoriçe” anlamlarındadır (Ercilasun, 2016:685).

Türük bodunug atı küsi yok bolmazun teyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri el beringme teñri türük bodun atı küsi yok bolmazun kagan olortdı (Aydın, 2014: 65).

Katun kelimesi, Eski Türkçeden itibaren “Hakan eşlerine veya yüksek seviyeli görevlilerin eşlerine verilen unvan; hakan eşi; kraliçe” anlamlarının yanı sıra “kadın, hatun, hanım” anlamlarını da kazanarak kullanım alanını genişletmiş, Türkçenin tarihî metinlerinde çoklukla bu anlamda kullanılmıştır (Argunşah, 2017:83-84). Günümüzde ise hâlâ varlığını koruyarak “eş” anlamındaki kullanımı devam etmektedir.

“Dahı Gülü Hân evine gelüp evine gelüp **hâtûnuna** hâli i^Ölâm eyledi.” (V. 112b)

“**Hâtûn** eyitdi ol dervîşi bana gönder.” (V. 112b)

“Cân Baba’yı **hâtûnun** nazarına getürdiler.” (V. 112b)

“**Hâtûn** eyitdi dervîş Gülü Hân seni kazana koyup üç gün üç gice kaynatdı.” (V. 112b)

“Dahı evine gelüp **hâtûnına** hâli iÖlâm eyledi.” (V. 140a)

“**Hâtûnın** dahı alup Konya şehrine toğrı teveccüh idüp revâne oldı.” (140a-b)

“Pîr-âb Sultân evine girüp gördi kim **hâtûni** ziyâde rikkat idüp ağlar.” (V. 140b)

2.4. kaynana: ‘Evli kadının veya evli erkeğin eşinin annesi.’ Köken olarak Türkçe bir sözcüktür. ‘kayın’ ve ‘ana’ sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. V. 41b, V. 38b, V. 38b. kaynana: ‘kadına göre kocasının, kocaya göre karısının annesi’ (Gülensoy, 2007: 485). Evlilik müessesesi ile meydana gelen bir akrabalık adıdır. Sadece Velâyet-nâme’de tespit edilmiş olup toplam 3 kez geçmiştir. Günümüzde sözcüğün kullanımı hâlâ devam etmektedir.

“**Kaynanası** ilerü gelüp eyitdi.” (V. 41b)

“**Kaynanasın** katına okuyup küpçügi gösterdi.” (V. 38b)

“SürÖatle evine varup **kaynanasına** eyitdi.” (V. 38b)

2.5. yâr: ‘Eş.’ Köken itibariyle Farsça bir sözcüktür. M. 21a. yâr: 1. Dost, arkadaş, muhip. 2. Sevgili, mahbup ve mahbube, maşuk ve maşuka. 3. Bildik, tanıdık, aşına. 4. Yardımcı (Parlatır, 2014:1817). Sözcük, incelenen metinler içerisinde sadece Makâlât’ta “eş” anlamıyla kullanılmış ve 1 kez geçmiştir. Ancak Velâyet-nâme’de “arkadaş anlamıyla kullanılmış olup 4 kez geçmiştir. Sözcük, akrabalık açısından ele alındığı için Makâlât’ta geçtiği yerin dikkate alınması uygun görülmüştür. Günümüzde daha çok duygusal anlamdaki arkadaşlığı ifade etse de incelenen metinde “eş” anlamında kullanılmıştır.

“Âdem’e **yâr** kıldı.” (M. 21a)

Sonuç

Hacı Bektâş-ı Velî'nin incelenen dört eserinde 11’i kan akrabalığına, 5’i evliliğe dayalı olmak üzere toplam 16 adet akrabalık adı tespit edilmiştir. Bu akrabalık adlarının başlıklarına ve anlamlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo-1

Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Adlar	Evliliğe Dayalı Akrabalık Bildiren Adlar
Øamm/Øamû: Amca	Øavrat: Kadın eş
ana: Anne	gelin/gelün: Evlenerek eşinin ailesine katılan kız
ata: Baba	hâtûn:Kadın eş
ayal: Çocuk	kaynana: Evli kadının veya evli erkeğin eşinin annesi
baba: Baba	yâr:Eş
dede:Annenin veya babanın babası	
evlâd : Çocuk	
ferzend: Evlat, çocuk	
karındaş: Kardeş	
oğl/oğlan/oğul: Erkek çocuk	
vâlîde : Anne	
TOPLAM=11	TOPLAM=5

Kan akrabalığına dayalı akrabalık adları içerisinde toplam 111 kez geçmesi nedeniyle en çok “oğlan” adının kullanıldığı görülmüştür. Bu durum aile kurumunun temelini oluşturan “çocuk” unsurunun önemini ortaya koymakla birlikte nesil devamını da vurgulamaktadır. Akrabalık ilişkilerinin devamlılığı ise nesil devamının sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla erkek çocuk anlamına gelen “oğlan” sözcüğünün kan akrabalığına dayalı akrabalık adları içerisinde göze çarpan bir ad olduğu görülmüştür.

Kan akrabalığına dayalı akrabalık adları içerisinde toplam 1 kez geçmesi sebebiyle en az “ferzend” ve “ayal” adlarının kullanıldığı görülmüştür. Bu adlar günümüzde hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. İncelenen dört metinde kan akrabalığına dayalı akrabalık adları içerisinde toplam 2 sözcüğün günümüzde kullanılmadığını ifade edebiliriz. Evliliğe dayalı akrabalık bildiren sözcükler içerisinde günümüzde kullanılmayan akrabalık adının olmadığı tespit edilmiştir.

İncelenen kan akrabalığına dayalı akrabalık adları içerisinde “kardeş” sözcüğünün metin içerisinde “karındaş” biçimiyle kullanıldığı görülmüştür.

“gelin” sözcüğü toplam 8 kez geçtiği için evliliğe dayalı akrabalık adları içerisinde en sık kullanılan akrabalık adı olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada yine ailenin kurulmasında evlilik olgusunun önemi devreye girmektedir. Ailenin kurulması ve nesil devamının sağlanması, akrabalık bağlarının ayakta kalmasında ciddi bir rol üstlenir. “yâr” sözcüğü toplam 1 kez geçmesi nedeniyle evliliğe dayalı akrabalık adları içerisinde en nadir kullanılan akrabalık adı olmuştur. Metinde “eş” anlamında kullanılmışsa da günümüzde daha çok “sevgili, duygusal dostluk” anlamlarında kullanılmaktadır.

16 adet akrabalık adınının 236’sı kan akrabalığına dayalı, 21’i evliliğe dayalı olmak üzere toplam kullanım sıklığı 257’dir. Tespit edilen kan akrabalığına dayalı akrabalık adlarından “amm/amu” 5, “ana” 24, “ata” 30, “ayal” 1, “baba” 7, “dede” 2, “evlâd” 38, “ferzend” 1, “karındaş” 13, “oğlan” 111, “vâlide” 4 kez tanıklanmıştır. Tespit edilen evliliğe dayalı akrabalık adlarından “avrat” 2, “gelin” 8, “hatun” 7, “kaynana” 3, “yâr” 1 kez tanıklanmıştır. İncelenen bütün akrabalık adlarının kullanım sıklıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-2

Akrabalık Adları	Kullanım Sıklıkları
1.Öamm/Öamû	5
2.ana	24
3.ata	30
4.ayal	1
5.baba	7
6.dede	2
7.evlâd	38
8.ferzend	1
9.karındaş	13
10.oğl/oğlan/oğul	111
11.vâlide	4
12.Öavrat	2
13.gelin/gelün	8
14.hâtûn	7
15.kaynana	3

16.yâr	1
TOPLAM=16	257

İncelenen metinlerde tespit edilen akrabalık adlarının kökenleri Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine aittir. 16 akrabalık adı içerisinde 8'i Türkçe kökenli, 5'i Arapça kökenli, 2'si Farsça kökenli ve 1'i de Türkçe+Arapça kökenlidir. Akrabalık adlarının etimolojik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-3

Türkçe	Arapça	Farsça	Türkçe+Arapça
1.ana	1.Öamm/Öamû	1.ferzend	1.kaynana
2.ata	2.ayal	2.yâr	
3.baba	3.evlâd		
4.dede	4.vâlîde		
5.karındaş	5.Öavrat		
6.oğl/oğlan/oğul			
7.gelin/gelün			
8.hâtûn			
TOPLAM=8	TOPLAM=5	TOPLAM=2	TOPLAM=1

Tabloda görüldüğü gibi en çok Türkçe kökenli akrabalık adı kullanılmıştır. Türkçeden sonra Arapça, Arapçadan sonra ise Farsça yer almaktadır.

Akrabalık ilişkileri, toplumsal yapının dinamik bir özellik kazanmasında önemli bir mekanizmadır. Geleneklere bağlılık, kültürü sahiplenme ve sosyal bakımdan güçlü olma insan ilişkilerini birbirine bağlayan zincirin halkalarıdır. Akrabalık adları, geçmişte verilen eserlerden başlayarak günümüze kadar değerini korumuş olup söz varlığı içerisinde özel bir konuma sahip olmuştur.

Kısaltmalar

BT.: Besmele Tefsiri

FT.: Fatihâ Tefsiri

M.: Makâlât

V.: Velâyet-nâme

SÎA: Sakarya İli Ağızları

MÎA: Malatya İli Ağızları

Kaynakça

- Acar, Muhammed(2013). “Çağdaş Rus ve Türk Dillerinde Akrabalık Terimi Olarak Ana”.
- Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 1(2): 8-14.
- Ayazlı, Özlem(2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aydın, Erhan(2014). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yay.
- Caferoğlu, Ahmet(2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Clauson, Sir Gerard(1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: The Clarendon Press.
- Dilçin, Cem(1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Duran, Hamiye(2007). *Velâyet-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Duran, Hamiye(2014). *Besmele Tefsiri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Duran, Hamiye(2006). *Makâlât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Eren, Hasan(1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ercilasun, Ahmet Bican(2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. Ankara: Dergâh Yay.
- Gabain, Annemarie von(2003). *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gömeç, Saadettin(2002). “Dîvânü Lügâti't- Türk'te Akrabalık Bildiren Terimler”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 20 (32): 133-142.
- Gülensoy, Tuncer(2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*.

Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Güner, Nurhan(2013). “Kadınla İlgili Eski Türkçe Bir Kelime: Uragut”. *Turkish Studies*

8 (9): 2659-2669.

Karahan, Leyla(2009). “Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değişirme Geleneği”. *Dil Araştırmaları Dergisi* 4: 17-24.

Özcan, Hüseyin(2012). *Hünkâr'ın Fatıha Tefsiri*. İstanbul: Ufuk Yay.

Özden, Muharrem(2017). “Trakya Ağzlarında Bulunan Akrabalık Adları Üzerine Bir Tasnif Çalışması”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 4(10): 260-281.

Öztürk, Nurettin(2002). “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş

Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7:

1-12.

Parlatır, İsmail(2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Söng, Lı Yong(1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yay.

Şirin, Hatice(2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu

Yay.

Tietze, Andreas(2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Yavuz Serdar(2013). “Dîvânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye

Türkçesi Ağzlarındaki Karşılıkları”. *Ekev Akademi Dergisi* 17 (56): 345-360.

Yavuz Serdar(2013). “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Akrabalık Adları”. *Fırat Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Dergisi 23 (2): 71-91.

Yıldırım, Abdullah(2020). “Yenisey Yazıtlarında Akrabalık Adları”. *Tarih Okulu Dergisi* 13 (46): 1763-1783.